

První následovník

Sebeupálení Josefa Hlavatého 20. ledna 1969

PETR BLAŽEK

Podle dobové zprávy ministerstva vnitra bylo na území českých zemí v období od 16. do 31. ledna 1969 zaznamenáno celkem deset případů pokusu o sebeupálení.¹ Dva z nich skončily smrtí: vedle vysokoškolského studenta Jana Palacha zemřel na následky popálenin jeho první následovník, plzeňský dělník Josef Hlavatý. Také tento čin vyvolal nejprve šok, záhy však byl na rozdíl od Palachova protestu zpochybněn s tím, že motivy Josefa Hlavatého údajně nebyly politické a souvisely pouze s jeho osobními problémy. Archivní dokumenty umožňují blíže objasnit okolnosti tohoto tragického případu a osvětlit, proč upadl do zapomnění.

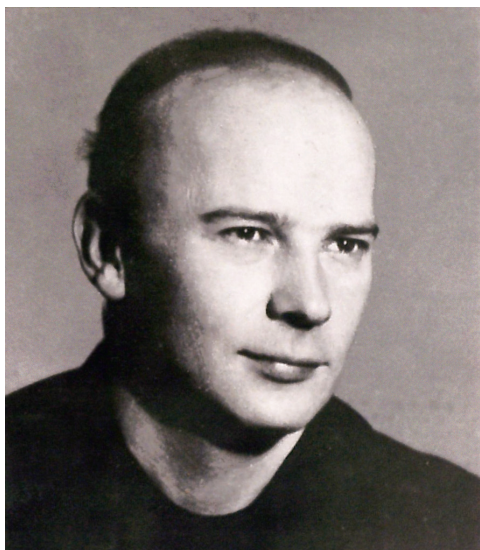
Dne 20. ledna 1969 se v Praze uskutečnila smuteční panychida za zemřelého vysokoškoláka Jana Palacha, který se čtyři dny předtím po vzoru buddhistických mnichů² zapálil s cílem probudit domácí veřejnost z rezignace, do níž se pět měsíců po srpnové okupaci postupně propadala. Veřejná tryzna, kterou upořádal se souhlasem vlády Svaz vysokoškolského studentstva Čech a Moravy, měla symbolickou podobu. Tichý průvod, v jehož čele studenti nesli černé vlaj-

ky, Palachův portrét či standartu s českým lvem, vyšel ve čtyři hodiny odpoledne ze zaplněného Václavského náměstí a došel na tehdejší náměstí Krasnoarmějců, které jeho účastníci spontánně přejmenovali po zemřelém studentovi. Několik desítek tisíc osob oslovilo na setmělém náměstí z balkonu hlavní budovy Filozofické fakulty několik řečníků, mezi nimi i představitel studentů Lubomír Holeček. Hovořil o své návštěvě u umírajícího Jana Palacha, který si údajně

přál, aby se další mladí lidé neupalovali a zůstali naživu pro další boj.³

Přání bylo v tomto případě spíše otcem myšlenky. Ve skutečnosti pozval těžce popálený student Holečka do nemocnice proto, že mu na počátku ledna 1969 adresoval dopis, v němž ho vyzval k násilnému obsazení budovy Československého rozhlasu a vysílání výzvy ke generální stávce. Holečka si vážil jako studentského vůdce a bezpochyby k němu vzhlížel jako k morální autoritě, která mohla

- 1 Pouze v jednom případě se jednalo o studenta (Jan Palach), u ostatních (Josef Hlavatý, Miroslav Malinka, Josef Jaroš, Karel Novák, Milan Dinžik, Albin Müller, Jan Soukup, František Karpel a Jan Beres) se v naprosté většině jednalo o dělnické profese. V uvedeném období byly také zaznamenány další čtyři pokusy o sebevraždu, které byly spáchány jiným způsobem; dva z nich byly dokonány (Blanka Nacházellová a Vlastimil Jurčák). *Archiv bezpečnostních složek* (dále jen ABS), fond (dále jen f.) Vnitřní odbor Hlavní správy VB, 1946–1969 (dále jen H 1-4), inventární jednotka (dále jen inv. j.) 920, Vyhodnocení bezpečnostní situace v souvislosti s činem Jana Palacha, vypracované HS VB, leden 1969. Dokument je publikován v kritické edici BLAŽEK, Petr (ed.): „Akce Palach“. Edice dokumentů z provenience ministerstva vnitra. In: BLAŽEK, Petr – EICHLER, Patrik – JAREŠ, Jakub a kol.: *Jan Palach '69*. FF UK – ÚSTR – Togga, Praha 2009, s. 434–448. Podle psychiatra doc. Milana Černého, který měl k dispozici dobové údaje od Hlavní správy VB, bylo v Československu zaznamenáno od ledna do dubna 1969 celkem 29 pokusů o sebeupálení, z nichž pouze u tří osob (Jana Palacha, Jana Zajíce a Evžena Plocka) měly *nepochybně altruistický charakter, v daném případě byly motivovány altruisticky*. ČERNÝ, Milan: *Živé pochodně v roce 1969. Česká a slovenská psychiatrie*, 2003, roč. 99, č. 7 (říjen 2003), s. 360–365.
- 2 Jan Palach uvedl hořící vietnamské buddhisty jako inspiraci pro svůj protest při přijetí do nemocnice. V jeho pozůstalosti byly nalezeny výstřižky novinových článků o těchto případech. Srov. BLAŽEK, Petr: Sebeupálení jako forma radikálního politického protestu ve světě. In: SVOBODA, Libor (ed.): *Solitér. Pocta historikovi Václavu Veberovi*. ÚSTR, Praha 2012, s. 339–352. Vybrané případy sebeupálení ve světě z období let 1962–2012 jsou uvedeny na stránce www.janpalach.cz v sekci Živé pochodně.
- 3 BLAŽEK, Petr: „Pochodeň č. 1“. Rekonstrukce činu Jana Palacha. In: BLAŽEK, Petr – EICHLER, Patrik – JAREŠ, Jakub a kol.: *Jan Palach '69*, s. 83.

Josef Hlavatý a fotografie pořízená vyšetřovateli VB na místě činu 20. ledna 1969

Foto: ABS

veřejnost vyzvat k radikálním protestům (ve skutečnosti ovšem Holeček v rámci studentského hnutí takové postupy odmítal). Při návštěvě již nebyl Palach, jak sám Holeček při zmíněném vystoupení uvedl, schopen zřetelně artikulovat. Holeček (stejně jako studentka Eva Bednáriková, která ho do nemocnice na žádost umírajícího studenta přivedla) hovořil o posledním vzkazu Jana Palacha,⁴ ve skutečnosti podle všeho slyšel spíše nesouvislé a často protichůdné výroky. Svědčí o tom skutečnost, že si Holeček z nemocničního pokoje v Legerově ulici odnesl možné podoby jména studenta či studentky, kteří měli být údajně členy skupiny, jak o ní Palach hovořil ve svém proslulém dopise „Pochodně č. 1“. V odpoledních hodinách je poté s pomocí odborné asistentky Jiřiny Šiklové hledal ve fakultní kartotéce a večer o výsledcích

svého pátrání informoval předsedu české vlády ing. Stanislava Rázla a zástupce ministerstva vnitra.⁵

DOBOVÁ ATMOSFÉRA

K pochopení toho, proč Lubomír Holeček 20. ledna 1969 přečetl z balkonu (minimálně zčásti) zkreslené Palachovy výroky a proč naopak pomlčel o jeho dopisu vyzývajícím k radikálnímu odporu, je nutné vžít se do dobové atmosféry. U veřejnosti tehdy spíše převažoval šok z Palachova činu a obavy z jeho opakování. V posledních dopisech se totiž Palach označil za člena skupiny, kterou měli tvořit dobrovolníci odhodlaní upálit se pro splnění vnesených požadavků (okamžitě zrušení cenzury a zákaz rozšiřování okupačního časopisu *Zprávy*). Další „živá pochodeň“ měla vzplanout, pokud by do 21. ledna 1969

v případě nesplnění uvedených požadavků občané nevstoupili na jejich podporu do časově neomezené stávk. Jan Palach tedy svůj čin vnímal jednoznačně jako politický protest, který zesílil svým tvrzením o dalších dobrovolnících připravených kráčet v jeho šlépějích.⁶

Představitelé vlády se v prvních dnech po Palachově činu horečně snažili další případy sebeupálení odvrátit a uklidnit politickou situaci. Federální úřad pro tisk a informace, nově zřízená cenzurní instituce, vydal 20. ledna 1969 pokyn redakcím, aby publikovaly pouze oficiální sdělení a vyhnuly se dalšímu dramatizování situace. Současně bylo ze země vyhoštěno šestnáct zahraničních novinářů bez dlouhodobé akreditace.⁷

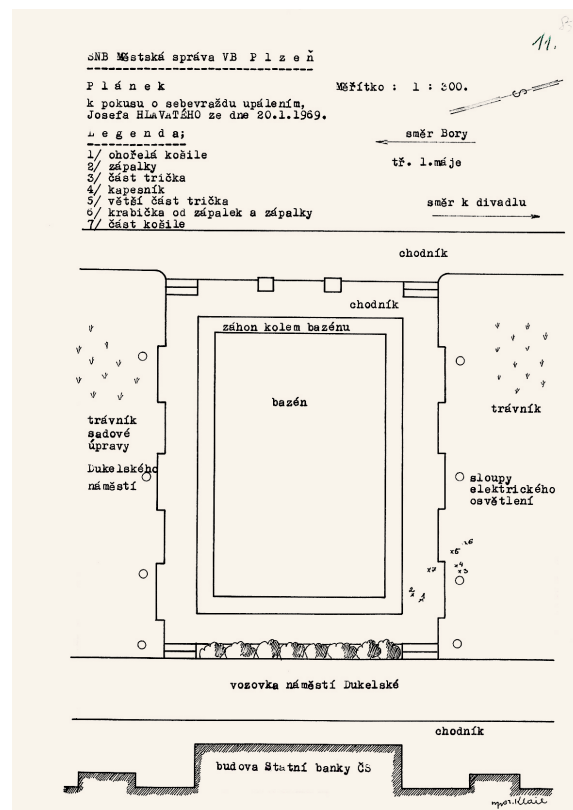
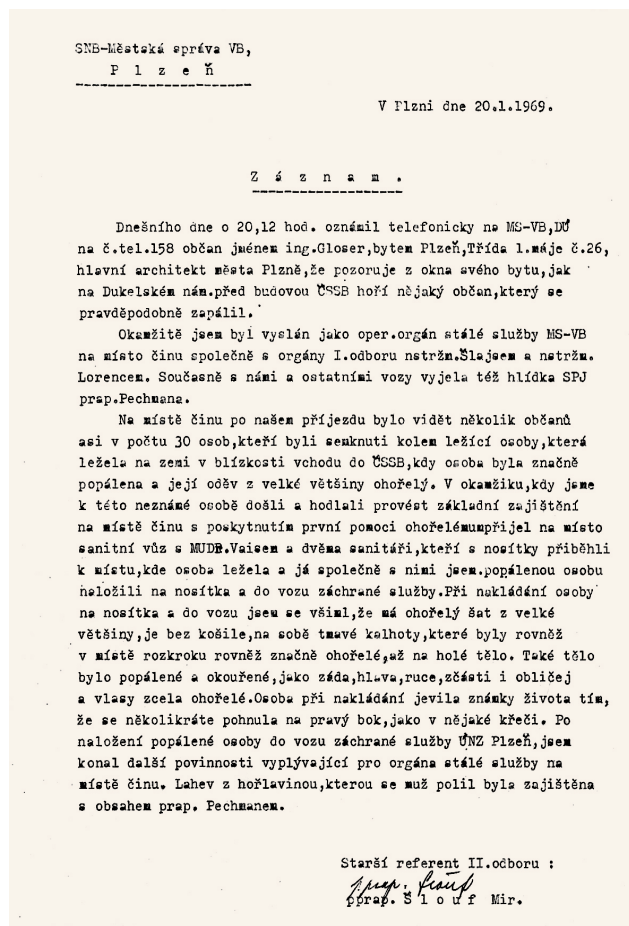
Na televizních obrazovkách postupně vystoupila řada osobností, které emotivně žádaly členy Palachovo-

4 Velmi zajímavě poslední vzkaz Jana Palacha rozebral novinář Jiří Lederer. Poukázal na odlišná znění, jak je na veřejnosti uváděli Lubomír Holeček a Eva Bednáriková. Ačkoliv neměl k dispozici dokumenty z vyšetřování, které jeho pochybnosti potvrzují, tázal se také po jejich autenticitě. Za jejich vyslovením ovšem neviděl žádný plán, spíše důsledek vyhrocené situace: *Ale vše bylo vysloveno v atmosféře neobyčejného masového vzrušení. Celá společnost prožívala permanentní nervový šok. A ten zasáhl všechny, každého.* LEDERER, Jiří: Jan Palach. Zpráva o životě, činu a smrti českého studenta. In: BLAŽEK, Petr – EICHLER, Patrik – JAREŠ, Jakub a kol.: *Jan Palach '69*, s. 307.

5 BLAŽEK, Petr: „Pochodeň č. 1“ *Rekonstrukce činu Jana Palacha*, s. 80.

6 Doposud nebyly zveřejněny žádné doklady o existenci Palachovy skupiny, jež patrně neexistovala.

7 PAŽOUT, Jaroslav: *Mocným navzdory. Studentské hnutí v šedesátých letech 20. století*. Prostor, Praha 2008, s. 133.

Záznam Veřejné bezpečnosti o ohlášení sebeupálení Josefa Hlavatého v Plzni a plánek místa činu
Foto: ABS

vy skupiny, aby upustili od šokující formy protestu.⁸ Jedním z vystupujících byl i básník Jaroslav Seifert, jehož dramatický projev ve večerních zprávách 17. ledna 1969 měl u veřejnosti velký ohlas a byl také druhý den publikován v tisku: *Vám chlapi, kteří jste se odhodlali zemřít! Nechceme žít v nesvobodě, a proto v nesvobodě žít nebudeme. To je vůle nás všech, všech lidí, kteří zápasí o svobodu ná-*

*rodní a svobodu vlasti. Nikdo nesmí zůstat sám, ani vy studenti, kteří jste se rozhodli k nejzoufalejšímu činu, nesmíte mít pocit, že není jiná cesta, než kterou jste sami zvolili. Prosím vás, nemyslete si ve svém zoufalství, že naše věci se dají vyřešit jenom hned a že se řeší jenom tady. Máte právo udělat se sebou sami, co chcete. Nechcete-li však, abychom se zabili všichni, nezabíjejte se!*⁹

Dne 20. ledna 1969 večer se značná část veřejnosti dozvěděla v přímém přenosu, že se v Československu zapálil další mladík. V půl desáté večer totiž vystoupil prostřednictvím televizního a rozhlasového vysílání s dvánáctiminutovým projevem prezident republiky Ludvík Svoboda¹⁰ a obdobně jako Jaroslav Seifert apeloval především na mládež, aby nepodléhala pocitům beznaděje a nenásledovala

8 Na webových stránkách České televize jsou dostupné dobové protokoly z televizního vysílání v lednu 1969. Jsou tam přístupná i vystoupení Heleny Zahradníkové, Evy Bednárikové, Radko Vrabce, Ludvíka Svobody, Václava Vosky, Miroslava Horníčka, Luďka Pachmana, Dany a Emila Zátokových, Jana Procházky a Václava Havla. *Československá televize v lednu*, viz <http://www.ceskatelevize.cz/vse-o-ct/historie/ceskoslovenska-televize/1968-1969/1969/ceskoslovenska-televize-v-lednu/> (citováno k 1. 2. 2013).

9 Projev Jaroslava Seiferta otiskl 18. ledna 1969 například deník *Svobodné slovo*.

10 Svobodův projev byl dopředu avizován již v 19 hodin na začátku Televizních novin: *Vážení přátelé, dnes kolem půl desáté večer očekáváme, že v Československé televizi promluví prezident Československé socialistické republiky Ludvík Svoboda*. Protokoly o vysílání Televizních novin 20. 1. 1969, viz <http://img7.ceskatelevize.cz/boss/image/contents/historie/janpalach/pdf/tn-20-1.pdf> (citováno k 1. 2. 2013).

Palachův příklad. Žádal veřejnost o důvěru. Během projevu šokovaný politik pronesl také věty, které naznačovaly, že se Palachova hrozba o dalším sebeupálení právě naplnila: *Právě jsem dostal otrěsnou zprávu, že v Plzni podobným způsobem vztáhl ruku na svůj život další mladý člověk. Za vaše rodiče, za všechny lid naší země, za sebe, i ve jménu lidskosti, ke které jsme se společně zavázali, vás žádám, zastavte tyto strašlivé činy.*¹¹

Druhého dne rozhlas a televize zveřejnily s odvoláním na tiskovou konferenci ministra vnitra ČSR Josefa Grössera, že popálený Josef Hlavatý svého pražského předchůdce neznal a že se jedná o alkoholika, který měl závažné osobní problémy a jehož případ proto není možné v žádném případě spojovat s činem pražského vysokoškoláka. Ve stejném duchu byl Hlavatého čin vykreslen 22. ledna 1969 v ústředním deníku ÚV KSČ *Rudé právo*.¹²

Podle dochovaných archivních dokumentů z vyšetřování VB se v plzeňském případě skutečně jednalo o mladíka s velkými osobními problémy. Je z nich ovšem také jasně, že konzervativní ministr vnitra Grösser novinářům na tiskové konferenci zamlčel některá nepohodlná fakta. Mezi nimi slova, kterými Hlavatý svůj čin vysvětloval při přijetí do nemocnice.

ŽIVOTNÍ OSUDY

Josef Hlavatý se narodil 4. prosince 1943 v obci Křimice u Plzně.¹³ Vyrostl v rodině Jaroslava Hlavatého, bývalého bachaře borské věznice, který byl v roce 1955 propuštěn pro blíže neurčené morální závady. Poté pracoval jako dělník. Matka byla v domácnosti. Oba rodiče byli dlouholetými členy KSČ.¹⁴ Mladík se původně učil slévačem, ale pro časté absence a problémy s alkoholem byl z učení vyloučen.¹⁵ Ze stejných důvodů poté často střídal zaměstnání. Od roku 1960 celkem sedmkrát strávil noc na záchytce. Naposledy byl zaměstnán jako dělník v plzeňském pivovaru, kam však přestál koncem prosince 1968 docházet.¹⁶

V roce 1964 se Josef Hlavatý oženil a narodily se mu dvě děti. Manželství však nebylo šťastné, po čtyřech letech si manželka našla nového partnera a odešla ze společné domácnosti ke své matce. Nakonec požádala o rozvod, který zdůvodnila tím, že její manžel v minulosti požíval v nadměrném množství alkoholické nápoje. Necelé dva týdny před Hlavatého tragickým činem, 8. ledna 1969, bylo jejich manželství rozhodnutím soudu rozvedeno.¹⁷ Vyšetřovatelé zjistili, že Hlavatý nesl tuto skutečnost těžce, trápilo ho zejména to, že výchova dětí byla svěřena do výhradní péče man-

želky a že své děti může vídat pouze jednou za čtrnáct dnů.¹⁸ Podle jejího svědectví i podle výpovědi několika přátel v posledních měsících občas mluvil o sebevraždě.¹⁹

Zdeňka Hlavatá tvrdila, že se její muž nikdy o politiku nezajímal.²⁰ Její tvrzení ale částečně popírají výpovědi jiných osob, jak je patrné z jedné situační zprávy o vyšetřování jeho činu: *V srpnových událostech byl [Hlavatý] velmi aktivní, celé noci dlel u rozhlasu v Plzni a zúčastnil se strhávání orientačních tabulek ulic, jakož i psaní protisovětských hesel. Od té doby začal mít k SSSR nepřátelský postoj. Předtím však sympatizoval s politikou SSSR, stejně jako jeho rodiče. V posledních dnech byl Hlavatý záměrně čivější, ale neví se přesně, jestli v důsledku rozvodu nebo pod dojmem upálení studenta Palacha. O tomto činu však s jeho nejbližšími celkem nemluvil.*²¹

Matka Josefa Hlavatého ovšem při výpovědi na služebně SNB uvedla, že se doma o sebeupálení Jana Palacha bavili: *Když jsme se dozvěděli, že se v Praze upálil nějaký student, samozřejmě jsme o věci doma hovořili, ovšem syn Josef se tohoto hovoru mnoho nezúčastnil, pouze se vyjádřil, že takových bude více. Po celou sobotu [18. ledna 1969] a neděli byl velmi nemluvný, zaražený a ani nešel nikam na pivo. Byla jsem tím dosti překvapena a myslela jsem, že to je ještě důsledek rozvodu. Byl totiž již*

11 Televizní projev presidenta republiky Ludvíka Svobody. Máme reálnou možnost překonat složitou situaci. *Rudé právo*, roč. 49, č. 17 (21. 1. 1969), s. 1.

12 Deník *Rudé právo* nejdříve 21. ledna 1969 informoval o činu Josefa Hlavatého s tím, že jeho motiv *v pozdních večerních hodinách ještě nebyl znám*. [Van]: Pokus o sebevraždu upálením v Plzni. *Rudé právo*, roč. 49, č. 17 (21. 1. 1969), s. 1. Druhý den již přinesl zmíněný rozsáhlý článek Ministr vnitra České socialistické republiky k tragickým událostem v Praze a v Plzni. *Rudé právo*, roč. 49, č. 18 (22. 1. 1969), s. 2.

13 V roce 1973 byla obec Křimice připojena k Plzni.

14 ABS, f. KS SNB Plzeň – odbor vyšetřování VB, 1945–1981 (dále jen K 1-10), inv. j. 108, Protokol o výslechu svědkyně Marie Hlavaté, 21. 1. 1969.

15 ABS, f. KS SNB Plzeň – vnitřní odbor, 1960–1981 (dále jen K 1-1), inv. j. 71, Hlavatý Josef (4. 12. 1943) – pokus sebevraždy upálením – charakteristika, 21. 1. 1969.

16 Tamtéž, Hlavatý Josef, nar. 4. 12. 1943 – pokus sebevraždy upálením v Plzni – dodatek k původní zprávě, 21. 1. 1969.

17 Tamtéž.

18 ABS, f. K 1-10, inv. j. 108, Protokol o výslechu svědka Pavla Hnídky, 21. 1. 1969.

19 ABS, f. K 1-1, inv. j. 71, Hlavatý Josef, nar. 4. 12. 1943 – pokus sebevraždy upálením v Plzni – dodatek k původní zprávě, 21. 1. 1969.

20 Podle výpovědi Zdeňky Hlavaté *musel být v době, kdy čin spáchal, v podnapilém stavu, z politického citění by se o sebevraždu nepokusil*. ABS, f. K 1-1, inv. j. 71, Vyhodnocení svědeckých protokolů k případu Josefa Hlavatého.

21 Tamtéž, Hlavatý Josef – pokus sebevraždy upálením – informace, 22. 1. 1969. O účasti Josefa Hlavatého na protestech proti okupaci hovořil s vyšetřovateli VB jeho známý Pavel Hnídek, který s ním v srpnu 1968 strhával v Plzni pouliční tabulky, aby dezorientovali sovětská vojska. Hlavatý se měl účastnit i demonstrace u budovy rozhlasu v Plzni a psát pouliční hesla proti okupaci. ABS, f. K 1-10, inv. j. 108, Protokol o výslechu svědka Pavla Hnídky, 23. 1. 1969.

od Nového roku jaksi nesvůj, ovšem nikdy nehovořil doma o sebevraždě. Já jsem nikdy od něho neslyšela nic, co by k úmyslu spáchat sebevraždu nasvědčovalo.²² Otec Josefa Hlavatého naopak uvedl, že se se synem o Palachově činu vůbec nebavil. Podle jeho názoru se hrálo hlavní roli nešťastné manželství, které také označil za hlavní motiv synovy sebevraždy: *Projevovala se u něho silně deprese a to od té doby, kdy dostal od soudu žalobu o rozvod a to bylo v prosinci. Od té doby nemluvil, nezajímal se ani o sport v televizi, ač dříve si žádné sportovní vysílání nenechal ujít.*²³

SEBEUPÁLENÍ

Kriminalistům se podařilo vypátrat muže, který s Josefem Hlavatým strávil poslední hodiny před jeho činem. Dvacetiletý železniční dělník Stanislav Huml se s ním podle svých slov seznámil náhodně již v dopoledních hodinách 20. ledna 1969 v jedné z plzeňských restaurací. Postupně jich měli projít několik.²⁴ Téměř celé odpoledne osudného dne pak strávili v restauraci Lidový dům. Podle svědectví devětatřicetiletého číšníka Josefa Petroviče přišli okolo 14. hodiny. Hlavatý zde postupně vypil šest či sedm půllitrů piva.²⁵ Okolo sedmé hodiny večer z restaurace odešli v doprovodu dvou dívek. Jak Huml uvedl, původně chtěli jít do kina na film *Farářův konec*. Po chvíli se Hlavatý s trojicí na ulici rozloučil a odešel pryč s tím, že se druhý den s Humlem setkají v jedné z restaurací. Huml byl údajně šokován, když později uviděl v novinách článek o sebeupálení a u něho otištěnou fotografii Hlavatého:

Na místě činu zapalovali lidé svíčky a psali vzkazy, ve kterých srovnávali Josefa Hlavatého s Janem Palachem
Foto: ABS

*Rozhodně po celý den 20. 1. 1969, ani večer při rozchodu s Hlavatým jsem na něm nepoznal nějaké známky, že by chtěl spáchat sebevraždu. Byl prostě normální, o nějakých politických otázkách on nemluvil a já o nich nemluví nikdy, proto, že mě nikdy politika nezajímala. Nevzpomínám si, že by jsme [sic] byli hovořili o upáleném studentu v Praze.*²⁶

Hlavatý podle zjištění kriminalistů odešel ke svým rodičům, kde bez vysvětlení vzal dvoulitrovou láhev petroleje²⁷ a vypravil se nalehko oblečený na přibližně sto metrů vzdálené Dukelské náměstí (dnešní náměstí T. G. Masaryka), aby se poblíž budovy Československé státní banky okolo osmé hodiny večerní zapálil. Vzhledem k tomu, že vyšetřovatelé později na místě našli několik použitých

zápalek, je pravděpodobné, že se mu nedařilo provést jeho čin okamžitě. Důvodem nemusela být jen podnapilost či případná nervozita, ale možná i skutečnost, že petrolej patří mezi obtížně zápalné.²⁸

Sebeupálení Josefa Hlavatého se odehrálo na symbolickém místě. V minulosti zde totiž stál prvorepublikový Pomník národního osvobození, jehož dominantou byla socha prvního československého prezidenta. Odstraněn byl v souvislosti s masovým protikomunistickým vystoupením 1. června 1953, které vypuklo v západočeské metropoli po vyhlášení „měnové reformy“.²⁹

Hořící postavu uvidělo více osob. Někteří z oken okolních budov, jiní

22 ABS, f. K 1-10, inv. j. 108, Protokol o výslechu svědkyně Marie Hlavaté, 21. 1. 1969.

23 Tamtéž, Protokol o výslechu svědka Jaroslava Hlavatého, 21. 1. 1969.

24 Tamtéž, Protokol o výslechu svědka Stanislava Humla, 23. 1. 1969.

25 Tamtéž, Protokol o výslechu svědka Josefa Petroviče, 21. 1. 1969.

26 Tamtéž, Protokol o výslechu svědka Stanislava Humla, 23. 1. 1969.

27 Podle jeho bývalé manželky se láhev petroleje používala pro doplnění lampičky na hřbitově. Tamtéž, Protokol o výslechu svědkyně Zdeňky Hlavaté, 21. 1. 1969.

28 Tamtéž, Pokus sebevraždy upálením J. Hlavatého – posudek Kriminalistického ústavu VB, 23. 1. 1969.

29 Pomník vznikl jako výraz poděkování města Plzeň prezidentu republiky T. G. Masarykovi za jeho podíl na vzniku československého státu a byl odhalen v roce 1928. Opakovaně byl odstraněn, nejdříve v období nacistické okupace. Restaurován v roce 1945, 1953 stržen a znovu obnoven až po roce 1989 (Masarykova socha již v roce 1991, zbylé sousoší pak v roce 1999).

přímo na náměstí jako náhodní kolemjdoucí. Mezi nimi byli také manželé Karel a Marie Štěrbovi. Nejdříve spatřili jen oheň a domnívali se, že se na náměstí koná nějaká tryzna. Teprve za okamžik si uvědomili, že se jedná o člověka. *V tom momentě se však počal oheň pohybovat a v tom jsem si uvědomila, že se asi někdo podpálil a proto jsem ihned nejbližší auto, které jelo ve směru na Bory, zastavila s manželem a požádali řidiče, aby jel hned na SNB, že před bankou hoří člověk. Řidič ihned odjel a já s manželem jsme běželi k hořícímu člověku, který mezi tím ležel na zemi. Kolem něho nebyl vůbec nikdo, byl tam zcela sám. Jakmile jsem k němu přiběhla, sundala jsem kabát a tento jsem na něho hodila a s manželem jsme se jej snažili uhasit, t.j. udusit oheň. Počali se sbíhat lidé a já s manželem jsme na něm oheň uhasili, takže jeho oděv jen doutnal. Jak jsem mohla vypořadovat, byl poměrně hodně popálený na hlavě a obličeji a na ruce, dále na prsou. Spodní část těla podle mého názoru nebyla příliš zasažena, i když to tvrdit nemohu. Chlapec, který se takto podpálil, ihned poté, kdy nás viděl, to již ležel na zemi, volal, abychom z něho strhali oděv. Jinak nebědoval, později pak jakoby chroptěl, uvedla již hodinu poté vyšetřovatelům pětapadesátiletá účetní Střední průmyslové školy stavební v Plzni Marie Štěrbová.³⁰*

Na místo se záhy dostavila výjezdní skupina Městské správy SNB v Plzni, jež následně zahájila vyšetřování a výsledky svědků, na nichž se podíleli – zřejmě ve snaze urychlit vyšetřování vzhledem k významu případu, jak o tom svědčí velké množství různých situačních zpráv a informací, které proudily z Plzně pro vedení ministerstva vnitra – i místní vyšetřovatelé StB.³¹ Ještě téhož dne plzeň-

ský odbor vyšetřování VB zahájil trestní stíhání proti neznámé osobě pro podezření ze spáchání trestného činu účasti na sebevraždě.³²

Krátce poté, ve 20.20 hod. přijela sanitka, v níž byl lékař záchranné služby MUDr. Abrahám Weisz.³³ Tvář Hlavatého byla podle jeho slov natolik ohořelá, že nebylo poznat jeho stáří. Nakonec se rozhodl pacienta neošetřovat: *Popálený byl šokován, zpola v mdlobách a zpola při vědomí a celou cestu nic nehovořil, jen v jedné chvíli prohlásil, že chtěl umřít. Po strážce zdravotní jsem u zraněného nečinil žádná zdravotní opatření, protože na to nebyl čas ani možnost a vzhledem k blízkosti Vojenské nemocnice jsem se rozhodl odvést popáleného hned do nemocnice. Pokud jsem si všiml, tak onen muž byl popálen na obličeji, na rukou a přední části těla a jinak nevím, zda i na jiných místech byl popálen, protože na spodní části těla měl nějaké popálené kalhoty. Neznámého jsem nechal zabalit hned do prostěradla a tak jej nechal odvézt do nemocnice.³⁴*

Popáleného muže ošetřil MUDr. Svatopluk Sovák, který měl osudného dne ve vojenské nemocnici službu na chirurgické ambulanci. Snažil se zjistit, jako obvykle u podobných případů, také okolnosti, za jakých pacient utrpěl zranění. Byl nakonec poslední, kdo s Josefem Hlavatým mluvil: *Když bylo provedeno prvotní ošetření, přičemž jsem s pacientem nemluvil v průběhu ošetřování, začal jsem zjišťovat anamnézu. Jelikož jsem zjistil, že jde o sebevražedný pokus, ptal jsem se zraněného na jeho motiv činu. Z útržkovitých vět pacienta jsem vyrozuměl, že spáchal pokus sebevraždy na protest proti okupační Ruské [sic], že Rusy nemá rád. Při této výpovědi byl již pacient pod vlivem dolsinu. Ještě v době, když byl na resuscitačním*

Z VÝPOVĚDI MARIE HLAVATÉ

Na otázku, proč syn Josef se pokusil o sebevraždu, uvádím, že v poslední době skutečně nenáviděl ruské vojáky. Myslím ale, že rozchod s manželkou přispěl k tomu, že mu nezáleželo na životě a že si snad řekl, že se také obětuje. Rozhodně se nepokusil o sebevraždu kvůli manželce, to by ji nepodepsal rozvod, ovšem rozchod s rodinou měl vliv na jeho netečnost a myslím, že mu nezáleželo na životě.

ABS, f. K 1-10, inv. j. 108, Protokol o výslechu svědkyně Marie Hlavaté, 21. 1. 1969.

pokoji, vykřikoval nadávky na Rusy. Přesné jejich znění nemohu zodpovědně uvést. Pak byla krátce poté provedena tracheotomie, s čímž byl přerušován jakýkoliv rozhovor s pacientem.³⁵

INTERPRETACE

Z citovaných svědectví je jasné, že Josef Hlavatý byl v okamžiku svého činu pod vlivem alkoholu. Zřejmě se v jeho případě jednalo o zkratové jednání, o kterém předem nikoho neinformoval. Řadu měsíců předtím prožíval těžké období, kdy se rozváděl s manželkou, s níž měl dvě děti, které mohl vidat jen jednou za čtrnáct dnů. Měl velké problémy s alkoholem, v jejichž důsledku často střídal zaměstnání. O Palachův čin se podle výpovědi příbuzných velmi zajímal, byť nikdy nenaznačil, že by chtěl kráčet v jeho stopách. Je v tomto kontextu otázkou, nakolik brát vážně jeho slova o protestu proti okupaci, která podle svědectví ošetřujícího lékaře pronášel v nemocnici. Každopádně interpretaci jeho činu výrazně ovlivnila zmíněná tisková konference českého ministra vnitra Grössera, která celý

30 ABS, f. K 1-10, inv. j. 108, Protokol o výslechu svědkyně Marie Štěrbové, 20. 1. 1969.

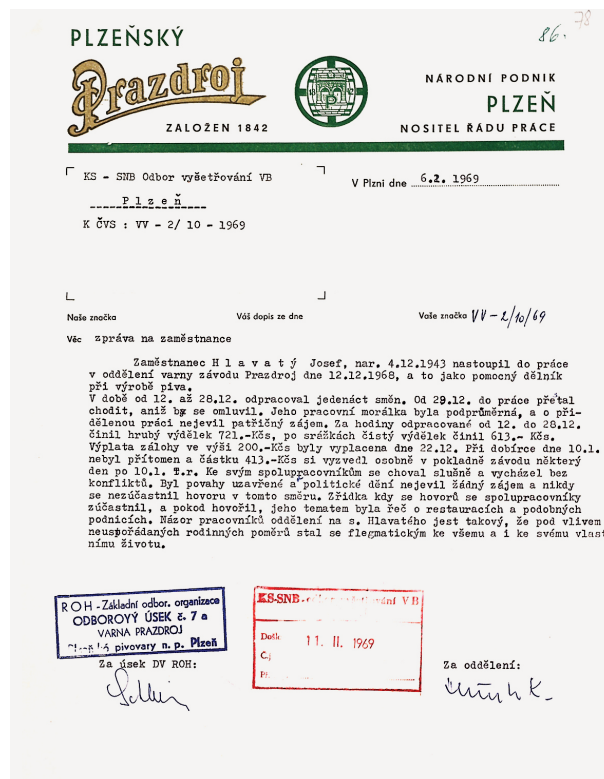
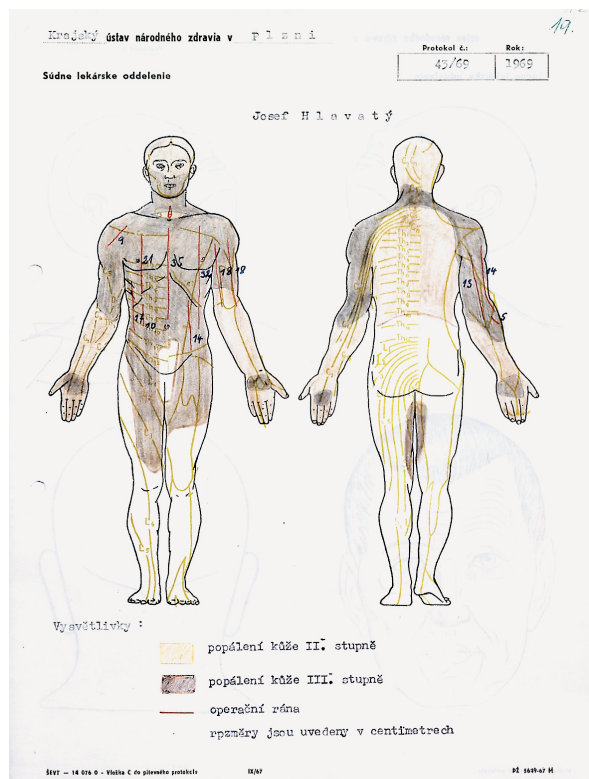
31 Tamtéž, Protokol o výslechu svědka Jiřího Kumsta, 20. 1. 1969; ABS, f. K 1-1, inv. j. 71, Informace MS VB Plzeň o pokusu Josefa Hlavatého sebevraždy upálením v Plzni, 21. 1. 1969.

32 ABS, f. K 1-1, inv. j. 71, Usnesení o zastavení trestního stíhání ve věci sebevraždy Josefa Hlavatého, 3. 3. 1969.

33 Tamtéž, Informace MS VB Plzeň o pokusu Josefa Hlavatého sebevraždy upálením v Plzni, 21. 1. 1969.

34 ABS, f. K 1-10, inv. j. 108, Protokol o výslechu svědka Abraháma Weisze, 21. 1. 1969.

35 Tamtéž, Protokol o výslechu svědka Svatopluka Sováka, 21. 1. 1969.

Podle pitěvní zprávy utrpěl Josef Hlavatý těžké popáleniny na dvou třetinách těla. Posudek, který na Josefa Hlavatého napsali v jeho posledním zaměstnání. Foto: ABS

případ vyložila zcela jednoznačně jako odsouzeníhodný čin.

Na místě tragického činu 20. ledna 1969 ještě několik hodin diskutoval hlouček lidí, který se postupně rozrostl až na 150 osob. Většina z nich byli zaměstnanci Škodových závodů, kteří se vraceli z odpolední směny. Lidé zde zapalovali svíčky. Kdosi přinesl státní vlajku, na kterou položil trnovou korunu. Na místo byl také položen z novin vystřižený portrét Jana Palacha. Lidé postupně opustili Dukelské náměstí hodinu před půlnocí.³⁶ Na stejném místě se druhý den sešlo již pouze několik desítek osob. Důvodem byly informace o životním stylu Hlavatého, které zazněly v rozhlasovém a televizním vysílání. Ná-

čelník Krajské správy SNB Plzeň pplk. Dvořáček ve zprávě pro ministra vnitra Grössera 22. ledna 1969 s viditelným uvolněním uvedl: *Motiv jeho jednání vyplynul zřejmě z jeho osobních konfliktů a nikoliv politického přesvědčení, i když bylo ovlivněno bezpochyby psychózou činu Palacha. Jeho čin také nevyvolal v Plzni a v kraji celkem žádné vzrušení a po zveřejnění bližších okolností se obyvatelstvo dále uklidnilo. Od jeho činu se distancují i studenti a stejné stanovisko mají i dělníci v závodech.*³⁷

Tragický čin Josefa Hlavatého tak představuje jeden z mnoha pokusů o sebeupálení, které byly v Československu zaznamenány po protestu Jana Palacha. Při ošetření v nemocnici sice uvedl jako motiv sebeupálení snahu

protestovat proti sovětské okupaci, ale ministerstvo vnitra tuto okolnost zcela zamlčelo a naopak hovořilo výhradně o jeho nezřízeném životním stylu a osobních problémech. Tyto informace vedly k rychlé dehonestaci a marginalizaci tohoto činu, který byl zpočátku považován za možné pokračování Palachova protestu. Hlavatý byl následně odsouzen jako člověk, který poskvřnil jeho „čistotu“. Ta ostatně začala být pro mnohé důležitější než samotné požadavky, které Palach 16. ledna 1969 předložil veřejnosti ve svých proslulých dopisech „Pochodně č. 1“.

Pohřeb Josefa Hlavatého proběhl v rodinném kruhu bez zájmu veřejnosti. Jeho památku nepřipomíná žádná pamětní deska.

36 ABS, f. K 1-1, inv. j. 71, Hlavatý Josef, nar. 4. 12. 1943 – pokus sebevraždy upálením v Plzni – informace, 21. 1. 1969.

37 Tamtéž, Hlavatý Josef – pokus sebevraždy upálením – informace, 22. 1. 1969.

VYBRANÉ PŘÍPADY SEBEPOŠKOZENÍ SPOJENÉ S ČINEM JANA PALACHA V LEDNU 1969

Případ Sándora Bauera

Ve stejný den jako Josef Hlavatý se zapálil také šestnáctiletý maďarský mladík Sándor Bauer. Podle historika Jánose M. Rainera, který prozkoumal archivní dokumenty o jeho protestu, se jednalo o nevyrovnanou osobnost, která se silně zaobírala maďarským národem a jeho nezávislostí. Bauer svůj čin provedl přímo pod vlivem zprávy o sebeupálení Jana Palacha, k jehož činu se přihlásil i v dopise adresovaném spolužákům. V tomto textu označil současnou podobu sovětského režimu za deformaci komunistického ideálu. Druhý dopis adresoval nejbližším příbuzným, které požádal o odpuštění. Pro svůj protest zvolil symbolicky obdobné místo jako Palach – zapálil se ve 13 hodin 20. ledna 1969 na schodech před Národním muzeem v centru Budapešti. Zemřel 23. ledna 1969 v nemocnici. Maďarská tisková kancelář vydala zprávu, v níž byl označen za psychicky nemocného. O jeho činu velmi stručně informoval také československý tisk.

■ Blíže RAINER, János M.: *Maďarsko a okupace Československa v roce 1968*. In: HRADILEK, Adam (ed.): *Za vaši a naši svobodu*. Torst – ÚSTR, Praha 2010, s. 376–377.

Sándor Bauer krátce po svém protestu

Foto: ÁBTL

Případ Miroslava Malinky

S Palachovým činem souvisí také pokus o sebeupálení třidvacetiletého dělníka Miroslava Malinky. K tomu došlo 22. ledna 1969 v 00.20 hod. na náměstí Svobody v Brně, kde studenti drželi u symbolického katafalku čestnou stráž na památku Jana Palacha. Hořící Malinka byl téměř okamžitě uhašen, a utrpěl proto pouze lehký popáleniny na přibližně deseti procentech povrchu těla. Podle dokumentace VB byl Malinka opakovaně vyšetřován pro drobné krádeže. V roce 1967 se pokusil o sebevraždu svítíplynem. Tyto informace byly následně publikovány v dobovém tisku jako doklad toho, že se nejednalo o politicky motivovanou kauzu.

■ ABS, f. *KS SNB Ústí nad Labem – vnitřní odbor 1960–1982* (L 2-1), inv. j. 81, *Dálnopis KS SNB Brno o pokusu o sebevraždu Miroslava Malinky*, 22. 1. 1969.

Případ Blanky Nacházellové

S činem Jana Palacha bývá často spojován také případ sebevraždy sedmnáctileté studentky druhého ročníku střední ekonomické školy Blanky Nacházellové. Dne 22. ledna 1969 ji okolo 16. hodiny našla mrtvou její matka v bytě v Praze 4 – Spořilově. Podle vyšetřovatelů Veřejné bezpečnosti spáchala ve stejný den okolo 8.30 hod. ráno sebevraždu otravou svítíplynem z kuchyňské trouby. Na místě byl nalezen nejasný dopis na rozloučenou, v němž byl zmíněn čin Jana Palacha. Podle vysvětlení rodičů jejich dcera v minulosti o sebevraždě hovořila. V listopadu 1968 emigroval do Švédska její přítel, s jehož odchodem se těžce smířovala. Měla také studijní problémy ve škole, které byly příčinou konfliktů v rodině. V lednu 1969 na ni silně zapůsobil Palachův čin, o který se před svou smrtí velmi zajímala. Kriminalisté nakonec tento případ uzavřeli s tím, že nebylo možné přesně určit motiv její sebevraždy.

■ ABS, f. *Vnitřní odbor Hlavní VB 1946–1969* (H 1-4), inv. j. 920/6, *Informace odboru vyšetřování VB Praha–město o současném stavu vyšetřování sebevraždy Blanky Nacházellové*, 22. 1. 1969; *tamtéž*, inv. j. 920/8, *Zpráva Správy vyšetřování VB Praha o sebevraždě Blanky Nacházellové z Prahy 4 – dodatek*, 24. 1. 1969; ABS, f. *Sekretariát hlavního velitelství VB ČSR 1968–1975* (H 2-1), inv. j. 13, *Informace o stavu vyšetřování některých trestních věcí v České socialistické republice*, 3. 4. 1969;

ABS, f. *Sekretariát Správy vyšetřování VB MV ČSR, 1954–1981* (H 7-1), inv. j. 88, *Informace o stavu vyšetřování sebevraždy Blanky Nacházellové*, 1969.

Případ Jiřího Břešťanského

Jednou z dobových reakcí na případ Josefa Hlavatého byl paradoxně protest ve formě pokusu o sebevraždu. Dne 23. ledna 1969 si krátce po jedenácti hodině večerní podřezal žíly na zápěstí obou rukou osmnáctiletý dělník Jiří Břešťanský v obci Libavské údolí nedaleko Sokolova. Byl převezen do nemocnice v Karlových Varech, kde byl ošetřen a odeslán na psychiatrické oddělení. Břešťanský podle vyšetřovatelů VB uvedl, že svůj čin uskutečnil na protest proti sebeupálení Josefa Hlavatého, protože ten udělal ostudu studentům a poškodil čistotu činu J. Palacha.

■ ABS, f. *H 1-4*, inv. j. 920/9, *Zpráva HS VB o mimořádných událostech hlášených po linii VB v době od 02.00 hod. dne 24. ledna 1969 do 14.00 hod. dne 24. 1. 1969*, 24. 1. 1969.

Případ Jana Béréše

Vedle Josefa Hlavatého se v Západočeském kraji pod vlivem činu Jana Palacha pokusil o sebeupálení také šestnáctiletý Jan Béréš, který se v Chebu učil malířem pokojů. Dne 26. ledna 1969 v 19.15 hod. se na chebském náměstí Jiřího z Poděbrad polil benzinovým čističem skvrn a zapálil se. Uhašen byl náhodnými kolemjdoucími a s popáleninami na přibližně padesáti procentech horní části těla byl odvezen na nedalekou stanici první pomoci. Odtud ho sanitka převezla do nemocnice v Aši. Podle svého sdělení se Béréš 25. ledna 1969 zúčastnil pohřbu Jana Palacha v Praze, který na něho silně zapůsobil. Před svým činem napsal čtyři dopisy, ve kterých se přihlásil k Palachově činu a požadoval splnění řady politických požadavků. První dopis adresoval rodičům, druhý Československé televizi v Praze, třetí prezidentu republiky a čtvrtý řediteli učňovské školy. Podle archivních dokumentů měl Béréš absence a špatný prospěch. V minulosti také opakovaně vyhrožoval sebevraždou.

■ ABS, f. *H 1-4*, inv. j. 920/9, *Zpráva HS VB o mimořádných událostech hlášených po linii VB v době od 02.00 hod. dne 24. ledna 1969 do 14.00 hod. dne 24. 1. 1969*, 24. 1. 1969.

pd